

Pravo i moć u političkoj teoriji Franza Neumanna

Šimić, Filip

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, The Faculty of Political Science / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:114:575847>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom](#).

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-31**

Repository / Repozitorij:

[FPSZG repository - master's thesis of students of political science and journalism / postgraduate specialist studies / dissertations](#)

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

Pravo i moć u političkoj teoriji Franza Neumanna

DIPLOMSKI RAD

Mentor: izv. prof. dr. sc. Luka Ribarević

Autor: Filip Šimić

Zagreb
Srpanj 2023. godine

Izjavljujem da sam diplomski rad „**Pravo i moć u političkoj teoriji Franza Neumanna**“, koji sam predao na ocjenu mentoru izv. prof. dr. sc. Luki Ribareviću, napisao samostalno i da je u potpunosti riječ o mojem autorskom radu. Također, izjavljujem da dotični rad nije objavljen ni korišten u svrhe ispunjenja nastavnih obaveza na ovom ili nekom drugom učilištu, te da na temelju njega nisam stekao ECTS bodove. Nadalje, izjavljujem da sam u radu poštivao etička pravila znanstvenog i akademskog rada, a posebno članke 16-19. Etičkoga kodeksa Sveučilišta u Zagrebu.

Filip Šimić

Sadržaj

1	Uvod.....	4
2	Vladavina prava: Suprotstavljanje prava i moći i sinteza u socijalističkom društvu	6
2.1	„Raščaravanje prava“	7
2.2	Prevladavanje liberalnih teorija.....	13
2.3	Neumannov teorijski okvir i teza o sintezi u socijalističkom društvu.....	15
3	Behemot: uništenje države, društva i pojedinca	17
3.1	Behemot kao opreka Levijatanu.....	18
3.2	Proturacionalne, protudemokratske i protuliberalne karakteristike nacionalsocijalističkog pokreta.....	19
4	Demokratska i autoritarna država: sinteza moći i prava kroz pojam političke slobode	22
5	Pojam političke slobode.....	23
5.1	Pravni element političke slobode	23
5.2	Spoznajni element političke slobode.....	25
5.3	Voljni element političke slobode	27
6	Zaključak	28
	Literatura	30
	Sažetak.....	32
	<i>Summary</i>	33

1 Uvod

Kada govorimo o Franzu Neumannu kao političkom teoretičaru onda se moraju istaknuti njegove glavne dvije teorijske preokupacije ili, kako ih je on nazivao, dva glavna teorijska impulsa koja ujedno sačinjavaju i glavne aksiome ovog rada. Nakon prvobitnog početnog perioda u kojem je Neumann posvećen pravnoj profesiji i političkom djelovanju unutar SPD-a, slijedio je period u kojem se u potpunosti posvećuje teorijskim razmatranjima. Kao svjedok vremena živio je turbulentne povijesne trenutke. Proživio je Prvi svjetski rat, svjedočio je usponu boljševizma u Rusiji, fašizma u Italiji, slomu Wiemarske Republike, te usponu Hitlera na vlast u Njemačkoj. 1933. godine primoran je napustiti Njemačku. S obzirom na navedeno, bilo je nemoguće da se ne zapita kako su ti događaji zapravo bili mogući. Za odgovorima traga u sklopu političke teorije. Temeljno polazište njegovih razmatranja čini odnos dvaju ključnih pojmova političke teorije. Naime, govorimo o odnosu moći i prava (*right*), odnosno suvereniteta i slobode koji su međusobno suprotstavljeni. Radi se o logičkom i realnom antagonizmu jer najviša moć i najviše pravo (*right*) ne mogu istovremeno koegzistirati. S jedne strane granični slučaj predstavlja državni apsolutizam, a s druge strane nestanak države (Neumann, 2002: 24). Naznačeni odnos predstavlja teorijsku preokupaciju koju pobliže možemo opisati kao konflikt univerzalnog, formalnog, impersonalnog i, moguće najvažnije, racionalnog momenta u zapadnoj pravnoj tradiciji i njemu suprotstavljenog momenta političke moći (Joy, 2002: 8).

Temeljeći svoje početno razmatranje na marksističkoj perspektivi on racionalizirajući impuls u pravu opisuje kao nastojanje buržoazije da svoju ideju predstavi kao univerzalističku kroz forme vladavine prava i pravne države (*Rechtsstaat*) u kojoj impersonalni oblik zakona, izražen u njegovoj općenitosti, poprima oblik ideološke zavjese jednakosti u društvu koje je obilježeno klasnim antagonizmom (Jay, 2002: 8). Takav pristup mora se promatrati dijalektički jer ono što je bio produkt buržoaskog djelovanja nije odgovaralo pravom stanju stvari. Sloboda pojedinca temeljena na racionalnom ograničenju političke moći putem vladavine prava predstavlja samo jedan moment u razvojnom procesu ozbiljenja čovjekove slobode. Neumann smatra da opasnost po čovjekove slobode ne dolazi samo od države već je čovjekova sloboda ugrožena samim načinom funkcioniranja društva čiji je glavni pravni institut privatno vlasništvo. Pritom Neumann naglašava da je osnovni cilj pravnih institucija reguliranje društvenih procesa (Neumann, 2002: 59). Tako temeljnu prepreku za ostvarivanje punog potencijala čovjekove slobode predstavlja onaj oblik društvene organizacije u kojem privatno vlasništvo nad sredstvima za proizvodnju ima središnju ulogu u funkcioniranju društva, ali i u

samom reguliranju društvenih odnosa. Neumann je u početnoj fazi svog mišljenja smatrao da zadaća racionalnog impulsa za ozbiljenjem slobode i jednakosti pojedinaca u zapadnoj političkoj misli nije dovršena u *Rechtstaatu* već njegova zadaća može jedino biti ispunjena uspostavom socijalističkog društva (Joy, 2002: 8).

Nadalje, drugi impuls u Neumannovoj teoriji predstavlja realističko prihvaćanje ne-normativnog karaktera političke moći, odnosno mogućnosti neograničenog ispoljavanja državnog suvereniteta na štetu pojedinca. To bi značilo priznati da se pravno-političke odluke ipak donose većim dijelom mimo racionalnih osnova. Tako se Neumann približava mišljenju svog glavnog oponenta Carla Schmitta koji cinično postulira „da moć nikada neće moći biti dovedena u pitanje normativnim zahtjevima“ (Jay, 2002:8). No ono što Neumanna razlikuje od Schmitta jest vjera u mogućnost konvergencije političke moći i prava (*right*). S obzirom na dosad navedeno možemo tezu rada postaviti na sljedeći način. Smatramo da je Neumann otpočeka težio sintezi prava (*right*) i moći unutar političke zajednice. Mi nastojimo pokazati da je Neumann krenuo u jednom smjeru, ali je pod utjecajem povijesnih događaja bio prisiljen promijeniti taj smjer. Slikovito rečeno, suprotstavljanje prava (*right*) i moći je izvor, ali rijeka koja izvire ne ulijeva se u prvobitno zamišljeno more, a to je socijalističko društvo. Neumann je pod novim okolnostima morao pronaći novo more za svoju rijeku. To more je politička sloboda u demokratskoj državi.

Da bi dokazali navedenu tezu mi naše istraživanje moramo započeti tako da prvo Neumannovu misao stavimo u jasan teorijski okvir. To znači da je za razmatranje odnosa moći i prava potrebno precizno odrediti način na koji Neumann shvaća pravo i suverenitet, ali i samu državu. Pritom nam je važno uspostaviti jasnu liniju argumentacije u odnosu na čitav rad. Stoga je za nas od najvišeg značaja središnji dio Neumannove knjige *Vladavina prava: politička teorija i pravni sistem u modernom društvu* (u nastavku *Vladavina prava*). Središnji dio knjige bavi se odnosom suvereniteta i vladavine prava u onim racionalnim političkim teorijama koje je Neumann okarakterizirao kao one koje su imale visok stupanj utjecaja na razvoj zapadne političke misli (Neumann, 2002: 71). Važnost središnjeg dijela za naš rad je dvojaka. Prvo, Neumannove teorijske koncepcije prava, suvereniteta i države proizlaze iz analize, ali i kritike racionalnih političkih teorija. Drugo, prvi dio teze ovoga rada koji se odnosi na to da je Neumann sintezu prava i moći smatrao mogućom u socijalističkom državnom uređenju proizlazi prvenstveno iz njegovih kritičkih osvrta unutar središnjeg dijela *Vladavine prave*. S obrazloženjem Neumannove nade da će racionalni moment u zapadnoj političkoj misli obuhvatiti i radničku klasu, a što bi posljedično vodilo sintezi moći i prava (*right*) u drugačijem

tipu društva koje neće biti rascijepjeno nepomirljivim klasnim antagonizmom, završavamo prvi dio našeg razmatranja.

Drugi dio našeg razmatranja Neumannovog shvaćanja odnosa moći i prava (right) započinjemo kratkom analizom političkog, društvenog i ekonomskog zbivanja unutar Weimarske Republike. Weimarska Republika nije bila sposobna odgovoriti na društvene i političke probleme, a alternativa koja se pojavila u vidu nacionalsocijalističkog pokreta pokazala se zastrašujućom. Neumann za nacionalsocijalizam kaže da je protudemokratski, protuliberalan i duboko proturacionalan (Neumann, 2012: 399). Samim time Neumann, kao i Hannah Arendt, nacionalsocijalizam smatra potpuno novim političkim fenomenom u kojem je poredak zamijenjen amorfnim nestrukturiranim kretanjem (Ribarević, 2015: 50). Cilj poglavlja je prikazati način na koji je nacizam razorio državu i doveo u pitanje opstanak pojedinca. Odnosno, kako je moć u potpunosti progutala pojedinca i državu.

Lom unutar zapadne pravne i političke misli i prakse izazvan pojavom totalitarizama naveo je Neumanna da promijeni svoje izvorne pozicije. Neumann priznaje sljedeće: „Politika je zaista borba za vlast... no u toj borbi osobe, grupe i države mogu predstavljati i nešto više od svojeg egoističnog interesa. Neki od njih zaista možda brane interes naroda ili čovječanstva, a njihovi protivnici možda zaista samo racionaliziraju svoje egoistične i partikularne prohtjeve. Misaona struktura ovih prvih određena je nekom idejom, a kod drugih nekom ideologijom“ (Neumann, 1992: 86). Čini nam se da na ovaj način Neumann priznaje istinski doprinos liberalnih političkih teoretičara čije radove više ne smatra pukim ideološkim sredstvom u borbi za interese građanstva. Njihova je ideja izražena u pravnom elementu Neumannove koncepcije političke slobode, odnosno u moralnoj funkciji općenitog zakona. Pojmom političke slobode, kao novim pokušajem sinteze moći i prava u okviru demokratske države, detaljnije ćemo se baviti u trećem poglavlju u čijem je fokusu knjiga *Demokratska i autoritarna država: studije o političkoj i pravnoj teoriji*.

2 Vladavina prava: Suprotstavljanje prava i moći i sinteza u socijalističkom društvu

Franz Neumann njemački je pravnik i politički teoretičar koji je svoja znanja aktivno primjenjivao unutar SPD-a te u suradnji sa sindikatima. Tako su njegovi početni radovi obilježeni političkim aktivizmom koji je za cilj imao donijeti pozitivne promjene za radnike unutar njemačkog društva. U tom periodu Neumann piše stručne analize ustava i zakona koji se odnose na radno pravo, ulogu sindikata, socijalno blagostanje, ali i samo funkcioniranje demokratskih principa (Pisker, 2022: 67). Sažeto možemo reći da djeluje i razmišlja unutar

okvira vlastite pravne profesije. No paralelno s tim u Weimarskoj Republici započinju procesi koji nadilaze strogo legalističko razmatranje stvarnosti. Ne mijenjaju se samo konceptualni okviri pozitivnog prava, već se promjene događaju unutar etike, morala, politike i povijesti. Neumann shvaća da je strogo oslanjanje na jurisprudenciju nedovoljno i da je odgovore potrebno potražiti unutar političke teorije. Prvi korak je ponovno iskazivanje interesa za prirodno pravo. Ono ima dugu tradiciju i promjenjiva značenja. Odnosi se na univerzalne standarde koji mogu proizlaziti od Boga, Objave, prirode, uma ili morala, a koje ljudski zakoni ne mogu prekršiti (Morris, 2015: 197).

Neumann se u središnjem dijelu knjige *Vladavina prava* bavi razvojem racionalne političke misli. Ono obuhvaća razvoj koji uključuje racionalno opravdanje države i suverenosti, ali i racionalno opravdanje zaštite ljudskih prava i sloboda. Prema Neumannu, radi se o jasnom kontrastu moći i prava koje ostaje u antagonističkom odnosu sve dok se racionalni impuls u zapadnoj političkoj misli ne proširi i na radničku klasu. Neuman, kao marksist, u početku radi otklon od prirodnog prava budući da je riječ o izvorno nemarksističkom pristupu (Morris, 2015: 204). Prirodno pravo opisuje kao tehniku za stjecanje moći. Ono može biti i progresivno i konzervativno. Progresivno je kada neke grupe zahtijevaju više prava za sebe pozivanjem na njega kako bi stekle više političke moći dok s druge strane postaje konzervativnim u svrhu obrane statusa *quo* kada ono postane moćno oružje u rukama opozicije. Neumann opisuje različite sustave prirodnog prava kao puke ideologije opravdanja od kojih se odustaje čim se postignu zacrtani politički ciljevi (Morris, 2015: 204). Stoga u središnjem dijelu prikazuje ideološki karakter prirodnog prava kroz povijest. Njihov produkt je pravna država/*Rechtsstaat* koja predstavlja ustavni sistem liberalizma koji se ekonomski ostvaruje u tržišnoj utakmici približno jednakih pojedinaca, politički ravnotežom između krune, feudalnih ostataka i buržoazije pri čemu se ignorira politički utjecaj radničkog pokreta, a podjelom vlasti se štite samo takozvane predrđavne slobode izborne pozivanjem na prirodno pravo (Pisker, 2022: 68).

2.1 „Raščaravanje prava“

Neumann u središnjem dijelu knjige *Vladavine prava* analizira odnos između suvereniteta i materijalnog/racionalnog prava. Ili sasvim precizno, on prikazuje put kojim je prošla racionalna politička misao od Cicerona pa sve do Hegela i uspostave pravne države. Neumann naglašava da taj pothvat ima za cilj prikazati pozitivne elemente u razvoju modernog društva i države (Neumann, 1992: 269). Pritom Neumann svjesno u svojoj analizi preskače grčke autore. Razlog je taj što ni Platonova, niti Aristotelova misao nisu teorije prirodnog prava. U njihovim

teorijama nema protuslovlja između individue i države, niti između države i društva (Neumann, 1992: 273). To bi značilo da moć polisa nije izvanjska moć koja se suprotstavlja individualnim pravima građana već sva prava građana proizlaze iz statusa *activus* koja izražavaju identičnost čovjeka i polisa (Neumann, 1992: 273). I Platon i Aristotel su odbacivali sofistički prikaz prirodnog čovjeka koji teži svojim ciljevima u kojem se na državu gleda kao na instrument za ostvarivanje vlastitih ciljeva. (Gough, 1957: 13). Platonov odgovor na takva subverzivna mišljenja jest prikaz organiziranog društva u kojem svaki čovjek zna svoje mjesto i dužnosti unutar polisa čime ispunjava svoju prirodu (Gough, 1957: 13). S druge strane, Aristotel drži čovjeka političkom životinjom te smatra da je u skladu s ljudskom naravi da živi u organiziranom političkom društvu. Čovjekova priroda nije ono što mu je zajedničko sa životinjama već ono “ljudsko“ ostvaruje unutar polisa (Gough, 1957: 13). Stoga i analiza odnosa između suvereniteta i racionalnog prava mora započeti na drugom mjestu.

Do pojave Cicerona rimskoj je jurisprudenciji pojam racionalnog prava bio potpuno stran. Pravo je ono što odredi suveren i to predstavlja čistu formu političkog pojma zakona. Ciceron pod utjecajem skolastičke škole polako uvodi pojam racionalnog prava. Antička ideja pravednosti postaje realnost uspostavom Rimskog Carstva. Ciceron razmišlja u kategorijama prirodnog prava koje univerzalno obavezuje i senat i narod. Univerzalno prirodno pravo postaje nadređeno pozitivnom pravu. Ciceron ističe da se mogu donositi samo oni zakoni koji su u suglasnosti s idejama slobode i jednakosti. Neumann parafrazira Ciceronovu misao da se pozitivni zakoni hrane jednim božanskim zakonom što bi značilo da su nepisana pravila prirode izvori pisanog prava koje je usmjereno na realizaciju zajedničkog dobra (Neumann, 2002: 73). Isto tako, s Ciceronom se otvara pitanje o mogućnosti realizacije racionalnog zakona. Ciceron priznaje da „sama narav države često pobjedi razum“ (Holton, 2006: 116). S Ciceronom započinje moderna politička misao u kojoj se pojavljuje konflikt između postulata o suverenitetu i postulata o vladavini racionalnog prava (Neumann, 2002: 75).

Ciceronova misao utjecala je na misao Tome Akvinskog tako da je prirodno pravo ugradio u kršćansku misao. Nalazi se u opoziciji spram Augustinovog radikalizma¹. Ono što vodi političkoj zajednici nije grijeh nego je to razum. On smatra da se Božja riječ može pomiriti s razumom. Iz božanskog *lex aeterna* izveden je *lex naturalis* ispod kojeg dolaze pozitivni zakoni. Ti pozitivni zakoni moraju udovoljiti trima uvjetima. Da bi pozitivni zakoni bili obavezujući za pojedinca i po savjesti i “prema van“ oni moraju služiti dobru zajednice, moraju

¹ Fortin, L Ernest (2006) Sv. Augustin (U: Povijest političke filozofije): 124.

biti pravedni (prema razmjernoj jednakosti) i mora ih donijeti zakonodavac u okviru svojih ovlasti (Neumann, 1992: 281). Nadalje, Toma Akvinski navodi da, ako su pozitivni zakoni u nesuglasju s *Dekalogom*, onda pojedinac nema obvezu pokoravanja po savjesti, već jedino *in foro externo* (Neumann, 2002: 77) Tomistički sustav djelomično priznaje pasivno pravo na otpor i djelomično konkretizira *lex naturalis*. Vladavina racionalnog prava uvjetovana je materijalnim statusom u različitim slojevima društva. Radi se o kodifikaciji feudalnog poretka (Neumann, 2002: 77). To znači da Sveti Toma prihvaća i opravdava razliku *sui i alieni iuris* (Neumann, 1992: 282). U svjetovnoj sferi pravo se shvaća kao privatno pravo dok su politička prava vezana uz vlasništvo nad zemljom. Društvo koje opisuje bilo je statično i nije postojala alternativa hijerarhijskoj organizaciji poretka. No Neumann ističe da teorija Tome Akvinskog u sebi sadrži *ordo* koji vodi dezintegraciji feudalnog poretka. Dati čovjeku status racionalnog bića, priznati slobodu duše i jednakost svih pred Bogom predstavljaju povijesne akte kršćanstva tako da su, bez obzira na to što nije riječ o svjetovnoj jednakosti, pokrenuti psihologijski procesi koji vode ka individualizmu (Neumann, 2002: 81). Neumann koristi Gierkeovu argumentaciju da bi opisao isti fenomen: „priznanje čovjeka kao racionalnog stvorenja znači da je svaka individua vrlinom svojega vječnog odredišta u srži svijeta i nesvodiva čak i u odnosu na najvišu moć“ (Neumann, 1992: 282). Promjenom društvene substrukture započinje i proces dezintegracije feudalnog poretka. Društvo više nije objekt već sve više postaje subjekt koji želi imati utjecaj na povijesne procese. Konflikt između volje i racija prestaje biti isključivo teorijska mogućnost već postaje i društvena realnost (Neumann, 2002: 81). Tomistički sistem prirodnog prava još uvijek nije poznavao dva različita pojma zakona. U njemu su se *voluntas* i *ratio* nalazili zajedno, a podjela na politički i racionalni zakon pojavljuje se u školama nominalista i u koncilskoj teoriji (Neumann, 1992: 29). Ključno mjesto borbe postaje pitanje suvereniteta između crkvene i svjetovne vlasti². Ako se suverenitet države više ne promatra kako sastavni dio božanskog plana onda u prvi plan dolazi ideja da se suverenitet države izvodi iz volje pojedinaca (Neumann 2002: 84). Radi se o novom fenomenu u sklopu političke misli kojim se konačno napušta srednjovjekovni sistem vrijednosti, a zakon se pojavljuje kao svjesni čin građanskog društva (Neumann, 1992: 29).

Nominalistička škola nalazi se u konfliktu s crkvenim zahtjevom za suverennošću tijekom kojeg dolazi do oslobođenja svjetovnog prirodnog prava. Najpoznatiji njihov predstavnik Marsilije Padovanski prisiljen je ograničiti vlast svjetovnog suverena priznavanjem prirodnog

² Za dobar povijesni prikaz te teme v. Picq, Jean (2014) Povijest države u Europi. Fakultet političkih znanosti: Zagreb.

prava koje utemeljuje slobodu (Neumann, 1992: 30). Suverenitet države nasuprot crkvi u isto vrijeme se zasniva na slobodi društva od države te na priznavanju demokratskih prava naroda (Neumann, 2002: 85). Premda Marsilije Padovanski priznaje narodu zakonodavnu vlast njegova teorija nije u punini demokratska. Narod je, zapravo, potpuno antidemokratski koncept budući da njega predstavlja *pars principans*. No to ne isključuje započetu demokratsku dinamiku u povijesnom razvoju političke misli. Marsilije Padovanski naredbu države opravdava genetički podrijetlom u volji naroda i materijalno sadržajem u čijoj je osnovi prirodno pravo (Neumann, 2002: 85). Što se tiče koncilskih teorija one su, premda poražene u sukobu s papom, pridonijele tome da srednjovjekovne ideje o svjetovnom prirodnom pravu i narodnom suverenitetu ne padnu u zaborav (Neumann, 2002: 87). Gerson je najjasnije reducirao crkvenu volju na pojedinačne volje crkvene aristokracije okupljene na crkvenim koncilima dok je Nikola Kuzinski nastojao svesti volju pape pod opće norme prirodnog prava (Neumann, 1992: 30). Preslikavanje koncilskih teorija na svjetovnu sferu dovelo je do nestabilnosti političkog poretka. Jedan način destabilizacije poretka događa se apsolutiziranjem demokratske teorije o narodu kojem je Bog dodijelio političku moć da prema vlastitom nahođenju svrgne vladara (Neumann, 1992: 173). Time se otvara mogućnost manipulativnog korištenja prirodnog prava u cilju ostvarivanja političkih ciljeva. Ono se sve manje koristi da bi se ograničio politički zakon suverena, a sve više kako bi se volji suverena zadao izvjesni pravac i sadržaj njegove aktivnosti (Neumann, 2002: 91). Neumann navodi da sadržaji prirodnog prava poprimaju oblik socijalnih zahtjeva koji se ponajprije tiču pitanja vlasništva, političkih prava na slobodu, ali i pravnu jednakost (Neumann: 1992: 30). U tom smislu prirodnim pravom se koriste uvijek one grupe koje „atakiraju“, a time prirodno pravo postaje puka ideologija opravdanja djelovanja koja se napušta čim se ostvari neki politički cilj (Neumann, 2002: 91). Zamjena prirodnog prava fundamentalnom idejom o narodnom suverenitetu u cilju ograničenja suverene vlasti doprinijelo je sasvim paradoksalno realizaciji onih sloboda koje su bile sadržane u ideologijama prirodnog prava (Neumann, 2002: 91). Nadilaženje nestabilnosti političkih poredaka postaje glavno pitanje racionalnih političkih teorija, a Bodin među prvima uvodi u političku misao moderno shvaćanje pojam suvereniteta.

Društvena nestabilnost izazvana apsolutiziranjem prava na otpor primorala je političku teoriju da klatno prebaci na uspostavu najviše moći koja bi povratila mir i štitila sigurnost pojedinaca. Tako se Bodin opredjeljuje za suverenitet kao apsolutnu i trajnu silu po uzoru na rimski pojam *maiestas* (Neumann, 2002: 101). Apsolutnost suvereniteta konkretizirana je nepriznavanjem prava na otpor. Pravo je ono što suveren priznaje svojim podanicima te time

negira ikakvu snagu prirodnom i običajnom pravu. Argument je uvijek isti. Takvim oblicima prava nedostaje moć prisile u svrhu njihove konkretizacije. Bodin implicira koncepciju političkog pojma zakona u kojem je izvor prava volja suverena. To se najjasnije vidi kad kaže da feudalna moć potječe od suverenog vladara, odnosno da je feudalna jurisprudencija proizvod suvereniteta, a ne feudalne dominacije (Neumann, 2002: 102). No s druge strane kod Bodina vidimo i snažno opredjeljenje za racionalni zakon koji ograničava uspostavljenu apsolutnu vlast (Neumann, 1992: 30). Kod Bodina je država jednaka s *droit gouvernement* (Neumann, 2002: 103). Iako Bodin još ne razdvaja državu od njezinih najviših organa, u njegovoj teoriji se antagonizam između suvereniteta i vladavine racionalnog prava prvi put jasno naznačuje čime se otvara jedno od najtežih pitanja i problema političke filozofije. Radi se o dilemi oko izmirenja slobode i prinude (Neumann, 1992: 176). Stvaranjem institucije kao što je država i priznavanjem njezine suverene moći pojedinac stvara instrument koji ga u svakom trenutku može lišiti njegovih prava i sloboda (Neumann, 1992: 176).

Povijesne okolnosti su u prvi plan stavljale pitanje suverenosti. Bodin je nastojao razriješiti građanski rat između protestanata i katolika u Francuskoj, Hobbes engleski građanski rat u 17. stoljeću dok je Spinoza težio miru i sigurnosti u Nizozemskoj. No paralelno s nužnošću stvaranja najviše moći radi ostvarivanja mira i sigurnosti razmišljalo se i o pravnim temeljima za ograničenjem suverenosti. Neumann napominje da ne postoji politička teorija u kojoj se nije pokušalo pronaći racionalno opravdanje i za suverenost i za slobodu pojedinca (Neumann, 1992: 176). Hobbes to čini tako da odnos suverenosti i pojedinca zamišlja kao poslovni odnos u kojem suverenost ima sva prava sve dok dobro obavlja svoj posao, a s druge strane ih gubi ako ne osigurava javni mir i sigurnost pojedinca (Neumann, 1992: 176). Isto tako, Spinoza pravo pojedinaca uvodi na stražnja vrata formulom da je pravo jednako moć te time dopušta svakoj socijalnoj grupi da iz položaja *alterius iuris* prijeđe u *sui iuris* (Neumann, 1992: 176).

U povijesnom periodu apsolutnih monarhija, u kojima je suverenost neupitna, prirodno pravo se ponovno počinje koristiti kao instrument za zaštitu sloboda pojedinaca. Tako Locke koristi prirodno pravo kako bi osigurao sferu slobode pojedinca od države. On priznaje predrđavni karakter prirodno-pravnih sloboda čovjeka, a cilj društvenog ugovora je sačuvati te slobode koliko je god to moguće. Za takvo što potrebno je ograničiti suverenitet, a samo ograničavanje suverenosti postiže se pomoću dva faktora, jednim materijalnim i jednim institucionalnim. Materijalni uvjet jest uvođenje vladavine materijalnog (racionalnog) zakona, a institucionalni podjela vlasti (Neumann, 2002: 144). Istovremeno, Locke mora priznati da vladavina materijalnoga zakona katkad nije dovoljna, već je potrebno uvesti institut prerogativa

koji podrazumijeva pravo izvršne i federativne vlasti da izdaju pojedinačne naredbe, odnosno ono je čista forma političkog zakona. Njezino jedino ograničenje je preporuka da se taj institut koristi radi javnog dobra (Neumann: 2002: 146). Ako bi odnos između suvereniteta i prava pojedinaca opisali u jednoj rečenici onda se može reći da se sloboda ne postiže samo kontra države već i pomoću države (Neumann, 1992: 176).

Da je tome tako jasno pokazuje Rousseau u svojoj političkoj teoriji. Rousseau je ponudio uvjete pod kojima pojedinci mogu postati članovi političke zajednice, a da pritom ne izgube vlastitu autonomiju. Prvi uvjet za tako nešto jest politički i on se postiže realizacijom čiste demokracije dok je drugi uvjet društvenog predznaka koji govori o nužnosti ekonomske i društvene jednakosti. Kod Rousseaua se sloboda od države zamjenjuje političkom slobodom unutar države (Neumann, 2002: 160).

Prirodno pravo nestaje u onoj mjeri u kojoj se probija demokracija, a općenitost pozitivnog zakona dopijeva u središte pravnog sistema. Naime, počinje se smatrati da samo zakon koji ima opći karakter može biti dijelom pozitivnog prava. (Neumann, 1992: 30). Opisujući slobodu kao pravo da radimo sve što zakon dopušta, i Rousseau i Montesquieu misle samo na onaj zakon koji ima opći karakter. Onaj tko odlučuje što pojedinac može, a što ne smije činiti nije individualna osoba već država. Tako se i sloboda pojedinca sastoji u tome da mu je dozvoljeno raditi samo ono što zakon dopušta (Neumann, 1992: 157). No Rousseau i Montesquieu se razlikuju prema ishodištima njihovih logičkih zaključaka. Kod Rousseaua se radi o logičkom slijedu koji proizlazi iz njegove demokratske doktrine (Neumann, 1992: 157). No sama geneza političke moći ne legitimira i njezino izvršavanje. Neumann želi reći da i demokratska većina može narušavati pravo: „Zlo ne može postati pravednim samo zato što ga želi većina. Naprotiv, time zlo postaje većim” (Neumann, 1992: 177). Montesquieu izvodi svoje poimanje slobode na drugačijim osnovama. Kao prvo, Montesquieu nije, poput Rousseaua, težio sintezi moći i prava jer je smatrao da je navedenu dilemu nemoguće razriješiti. Napominje da se u najboljem slučaju može raditi samo o njihovoj aproksimaciji, a nikako o sintezi (Neumann, 1992: 142). Biti slobodan znači ovisiti o zakonu koji ima općeniti karakter. Montesquieu je smatrao da se najviši stupanj aproksimacije moći i prava, odnosno slobode pojedinca, postiže tako da sloboda bude sadržana u tome „da se radi sve što nije zabranjeno zakonom koji je donijela vladavina u kojoj je ozbiljena dioba vlasti; u kojoj zakon sastavlja zakonodavno tijelo, po njemu upravlja odvojeno izvršno tijelo, a spram građana ga primjenjuje neovisno sudstvo“ (Neumann, 1992: 158). Montesquieuovo određenje slobode predstavlja *credo* konstitucionalističkih teorija.

Konstitucionalizam može poprimiti tri različita oblika. Jedan je njemački *Rechtsstaat* u kojem su prava građana sačuvana konstrukcijom pravnog sistema koji osigurava visok stupanj izračunljivosti državnih postupaka bez sudjelovanja državljana u oblikovanju opće volje. Drugi je engleska doktrina o suverenosti parlamenta i vladavine zakona u kojoj su sigurnost pojedinca, zaštita slobode i vlasništvo osigurani demokratskim izvorom zakonodavstva i tradicijom *common lawa* dok treći oblik predstavlja američka forma sudske nadmoći (Neumann, 1992: 289-290). Neumann ističe da je upravo Montesquieu među najodgovornijima za njemačku teoriju o *Rechtsstaatu* i njezinu ravnodušnost spram sadržaja zakona i fokusa na to da zakon bude opće apstraktno pravilo koje se primjenjuje posredstvom neovisnih sudova i u kojem je pravo odvojeno od same političke strukture države (Neumann, 1992: 167). Kantova teorija države i prava i njegovo razdvajanje legaliteta i moraliteta predstavlja još jedan negativan utjecaj na njemački *Rechtsstaat* (Neumann, 2002: 169). Neumann ju opisuje kao tipičnu liberalnu teoriju u kojoj opći zakon igra centralnu ulogu za ozbiljenje čovjekove slobode. Kant opisuje državu kao organizaciju čija je zadaća omogućiti supostojanje sloboda individue sa slobodama drugih na način da se sloboda Kantovog pravnog subjekta jamči općenitom formom zakona (Neumann, 1992: 36). Kantov originalni doprinos sastoji se u postulatu da se maksimum slobode postiže tako da je prihvatljivo samo ono uplitanje države u slobode i vlasništvo pojedinaca koje je u skladu s općim zakonom. Time prirodno pravo biva u potpunosti zamijenjeno općim zakonima, ali s prirodnim pravom iščezava i demokracija (Neumann, 2002: 182-183). Sam Neumann demokratske teorije prirodnog prava smatra u cijelosti istinitijima od bilo koje druge teorije jer omogućuju racionalno opravdanje države (Neumann, 1992: 290).

2.2 Prevladavanje liberalnih teorija

Rezultat povijesnog razvoja racionalne političke filozofije je ostvarenje pravne slobode i jednakosti građana u okviru *Rechtsstaata*. Za Neumanna ono predstavlja samo jedan dio puta kojim racionalna politička misao mora proći da bi se u potpunosti ozbiljila čovjekova sloboda. Buržoaske prirodno-pravne teorije su sistemi u kojima, zavisno od povijesne nužnosti, ponekad prevladavaju opravdanja u korist slobode, a ponekad u korist opravdanja državne prinude (Neumann, 2002: 27). Neumann nam preko Fichtea jasno pokazuje koliko zapravo politička teorija zavisi od političke realnosti (Neumann, 2002: 183-191).

Pojam *Rechtsstaata* pojavljuje se kao dovršen u Kantovom sistemu i predstavlja tvorevinu buržoazije koja se unatoč ekonomskom napretku nalazi u političkoj stagnaciji. Bit pravne države sastoji u razdvajanju političke strukture države od njezinog pravnog uređenja koje bi trebalo, neovisno od političke strukture, garantirati slobodu i sigurnosti (Neumann, 2002: 216).

Buržoaskе su se teorije, dakle, prvenstveno fokusirale na ograničenje suverenosti kao jedine prijeteće za prava i slobode čovjeka. Neumann pokazuje da jedino Rousseau u svojoj političkoj teoriji uviđa da opasnosti za slobode i prava pojedinaca dolaze i od samog društva. Njegova teorija je borba za prevladavanje građanskog društva i borba za slobodu. Cilj mu je društvo u kojem ne vladaju motivi moći, pohlepe i taštine (Neumann, 2002: 159). Građansko društvo i njemu odgovarajuća država svoju funkciju imaju u stavljanju tereta na slabe, davanja nove moći bogatima i prihvaćanju vlasništva kao prirodnog prava ljudi što za rezultat ima produbljene društvene nejednakosti (Neumann, 2002: 158). No Neumann nam napominje da Rousseau nije iskusio činjenicu da je ljudska sloboda dokinuta specifičnim proizvodnim odnosima karakterističnim za kapitalizam te da je zamijenjena nužnošću. Samo promjena ovih odnosa omogućuje prelazak iz sfere nužnosti u sferu istinske čovjekove slobode. Samim time što Rousseau nije poznao moderne oblike proizvodnih odnosa tako i njegova rješenja nisu i ne mogu biti na tragu modernog socijalizma (Neumann, 2002: 159). Neumann se nadovezuje na teorije Tome Akvinskog o jednakosti svih ljudi pred Bogom i smatra da je time pokrenuta psihološka dinamika koja mora biti dovršena (Neumann, 2002: 81). Neumann ističe da: „priznanje slobode i jednakosti u jednoj sferi vodi postuliranju slobode i jednakosti u drugim sferama” (Neumann, 2002: 81).

Samuel Pufendorf među prvima je uvidio razliku između obvezivanja na odnos jednakosti i obvezivanja na odnos nejednakosti (Neumann, 2002: 41). Neumann napominje da je ugovor o nejednakosti obilježen odnosom moći, a kao tipičan primjer navodi ugovorni odnos između poslodavca i radnika. U liberalnom pravnom sistemu, ako poslodavac nudi radniku nezadovoljavajuće uvjete, radnik ima legalno pravo ne pristati na njih i u tom smislu radnik je s pravnog stajališta slobodan. No je li slobodan sa sociološkog stajališta? Da bi radnik bio slobodan u sociološkom smislu moraju biti zadovoljena dva uvjeta. Prvi uvjet je da radnik bude dovoljno ekonomski neovisan da si može priuštiti da njegova radna snaga miruje. Ako to nije slučaj onda njegova odluka može biti slobodna jedino ako može kod drugog poslodavca dobiti bolju ponudu (Neumann, 2002: 54). Neumann nam jasno pokazuje nedostatnost negativnog određenja slobode za uspostavu slobode i jednakosti u sociološkom smislu.

Kad Neumann govori o Hegelu onda pozitivnim vidi njegovo shvaćanje slobodne volje čovjeka kao primarni princip države. Samim time što državu zasniva na slobodnoj volji čovjeka on pred sebe postavlja zahtjev da pojedinac u njoj ne smije iščeznuti. Pomirenje države i pojedinca događa se posredstvom individualnog, ali i posredstvom općeg interesa u kojem individualnost pojedinca neće biti žrtvovana (Neumann, 2002: 194). Hegel uvodi filozofsku

konceptiju slobode koja u sebi sadrži pravnu slobodu koja je rezultat povijesnog procesa te ju opisuje kao izvanjsku slobodu (Neumann, 2002: 197). Osoba se kao ideja ostvaruje jedino u vlasništvu i posredstvom njega. Slobodno vlasništvo znači slobodnu inicijativu. No Hegel zanemaruje ključni uvjet koji glasi da jedino jednakost u vlasništvu omogućuje inicijativu za sve (Neumann, 2002: 197). Drugim riječima, Hegelovu koncepciju slobode mogu ostvariti samo neki. Drugi problem s Hegelovom teorijom je taj da je sinteza slobode i države moguća jedino pod pretpostavkom da su interesi građanskog društva (zemljoposjednika, industrije i trgovine) i države (monarha i birokracije) identični. Hegel ne samo što nije uzeo u obzir radničku klasu, nego je i previdio postojanje zajedničkog interesa zemljoposjednika, industrije i trgovine u sklopu građanskog društva (Neumann, 2002: 206). Povijest definitivno nije završila s Hegelom, a njegova koncepcija države bi mogla postati revolucionarna teorija marksizma kada bi se u obzir uzeli interesi četvrtog staleža (Neumann, 2002: 207).

2.3 Neumannov teorijski okvir i teza o sintezi u socijalističkom društvu

„Modernoj državi svojstvene su dvije karakteristike: postojanje sfere suvereniteta države i postojanje sfere oslobođene od nje“ (Neumann, 2002: 23). Država i pravo svjetovno su i racionalno utemeljeni što bi značilo da su produkt ljudskog djelovanja nastali na temelju volje i potreba ljudi (Neumann, 2002: 23). Neumann svaku sociološki suverenu instituciju naziva državom. Time negira Kelzenovo određenje države kao samostalnog pravnog poretka. Neuman sugerira da se akti suverene države odnose na društvo, a ti su akti istovremeno određeni zbivanjima u društvenoj realnosti (Kelly, 2002: 463). Akti države nazivaju se zakonima. Njih karakteriziraju dva momenta. Kao prvo, pozitivni zakoni se razlikuju od običaja ili prirodnog prava jer iza njih stoji prinudna mašinerija države. Drugo, pozitivnim zakonima stvara se poredak. Za čisto juridički pojam zakona dovoljno mu je pripisati prinudni karakter koji mu jamči država. Za sociološko određenje zakona bitno je prihvatiti činjenicu da se njime stvaraju očekivanja čiju realizaciju jamči prinudna mašinerija države (Neumann, 2002: 30). Nadalje, svaka institucija se naziva suverenom ako ima nedelegiranu i neograničenu moć da izdaje opće norme i pojedinačne naredbe te ako ima sposobnost da sprovede u djelo norme i naredbe koje je izdala (Neumann, 2002: 45). Stvaranjem institucije poput države čovjek je stvorio instituciju koja predstavlja latentnu opasnost za njegove slobode i prava. Liberalne političke teorije uspjele su ograničiti moć suverene države u korist pojedinca proklamiranjem stanovitih ljudskih prava i sloboda. Tako se ljudska prava i slobode mogu klasificirati na osnovu stupnja pravne zaštite kojeg uživaju ili na osnovu područja na koje se odnose (Neumann, 2002: 56). U prvom slučaju riječ je o stupnju na kojem se unutar pozitivnog pravnog sistema štite slobode i prava. Na

primjer, jesu li zahvaćena ustavnom zaštitom ili običnom zakonskom zaštitom. U drugom slučaju razlikujemo fundamentalne slobode s obzirom na područje njihovog važenja. Tako imamo osobna, politička i ekonomska prava i slobode koje jamči državni pravni sistem (Neumann, 2002: 58). Postoji i četvrta kategorija socijalnih prava koje služe za zaštitu i unaprjeđenje položaja radnika. Temeljna odrednica jest sloboda udruživanja u sindikate radi jačanja kolektivnih prava radnika (Neumann, 2002: 58). Osim proklamiranja stanovitih prava i sloboda pojedinaca, liberalne su političke teorije iznjedrile i konstitucionalistički nauk o diobi vlasti. Dioba vlasti i proklamiranje i zaštita ustavnih prava i sloboda pojedinaca su produkt fokusa liberalnih teoretičara na državu kao prijetnju individualnim slobodama. Montesquieu je uveo i drugi princip svjestan da sama dioba vlasti ne ostvaruje uvjete za političku slobodu ako u svim trima vlastima gospodari ista grupa (Neumann, 1992: 163-164).

No, po svemu sudeći, to za Neumanna nije dovoljno. Prijetnje za slobode pojedinaca dolaze i od samog društva u kojem privatno vlasništvo nad sredstvima za proizvodnju predstavlja glavnu instituciju. Unutar samog društva stvaraju se odnosi moći posredstvom položaja pojedinca u okviru postojećih vlasničkih odnosa. Marx je tvrdio da će društvo bez političke dominacije biti ostvareno samo kada se ukinu postojeći vlasnički odnosi. Tako je Marx rusooovsku logičku strukturu ispunio poviješću (Neumann, 2002: 168). Neumann, sljedeći Rousseaua u tvrdnji da su svi konflikti unutar društva empirijske naravi i da su produkt samog tog društva, smatra da onda od ljudske volje ovisi hoće li se ti konflikti ukinuti (Neumann, 2002: 159). Država je produkt ljudske volje i potreba. Ranije u radu smo ustvrdili da je uspon demokratskih teorija omogućio da se posredstvom ideološkog korištenja prirodnog prava odredi karakter države. Buržoazija je označivši sebe nacijom uspjela srušiti feudalni poredak i stvoriti novi (Neumann, 2002: 246). Neumann smatra da će isto biti moguće onda kada radnički pokret postane osviještena nacija (Neumann, 2002: 246). Razvoj racionalne političke misli trebao bi napraviti korak dalje u odnosu na *Rechtsstaat* prema socijalističkom društvu u kojem će se postići pozitivni pojmovi slobode i jednakost među pojedincima (Kelly, 2002: 470). Neumann smatra da će opći zakon ponovno zadobiti smisleno mjesto u sklopu racionalne političke teorije tek kada se postigne materijalna i društvena jednakost (Kelly, 2002: 471). Taj korak moraju napraviti radnički pokreti. No, za razliku od Marxa, Neumann smatra da nije potrebno revolucionarno rješenje nego su promjene moguće unutar postojećeg državno-pravnog okvira. Prema Kettleru i Wheatlandu, Neumann smatra da „u današnje vrijeme socijalizam nije neprijateljski raspoložen spram države. On afirmira državu, ali ne *tu* državu i on zahtjeva kontrolu nad njenim aparatom (...) No socijalizam se ne zalaže samo za državu

(...) nego pridružuje istu važnost slobodnom razvoju društva kao i njegovom utjecaju na državnu prisilu. Povezanost socijalizma i demokracije danas je toliko jaka da je njihova podudarnost već postojana u okvirima duhovnog, društvenog i političkog života u cijelosti. U usporedbi s Rusijom, socijalizam u Njemačkoj nije zamisliv bez demokracije, bez participacije društvenih snaga koje stupaju na scenu u životu države. Afirmacija države i afirmacija ideje društvene autonomije, a posebno u radnom pravu: priznavanje prava i dužnosti države da regulira radne odnose i status radnika i afirmacija društvenog samoupravljanja uz pomoć djelovanja sindikata“ (Kettler i Wheatland, 2019: 26). Ubrzo će se pokazati da tijekom povijesti nije krenuo tom u smjeru. Naprotiv, došlo je do porasta autoritativnih tendencija koje će kulminirati pojavom nacionalsocijalističkog pokreta na njemačkom tlu.

3 Behemot: uništenje države, društva i pojedinca

Neumannov glavni politički i teorijski oponent jest Carl Schmitt. Razmatranje međuodnosa između njihovih teorija nadilazi potrebe ovog rada. Ipak jedan detalj u kojem se njih dvojica razilaze direktno je vezan uz našu temu. Schmitt u poimanju suverenosti ne dopušta normativne elemente. Za Neumanna su suverenost i vladavina prava konstitutivni elementi moderne države. Pošto najviša moć i najviše pravo ne mogu istovremeno biti ostvareni, Neumannu je bitno sociološko određenje pojma suvereniteta u kojemu su uključeni elementi i moći i prava (Kelly, 2002: 483). Tako Neumann razlikuje politički pojam zakona od racionalnog pojma zakona. Politički pojam zakona je svako mjerilo suverene vlasti bez obzira na svoj oblik i sadržaj. U tom smislu zakon je *voluntas* suverena i ništa drugo. Racionalni pojam zakona određen je njegovim oblikom i sadržajem. To bi značilo da je pravo razumom spoznatljiva norma, otvorena teorijskim razmatranjima koja u sebi sadrži etički postulat. Zakon je u tom smislu i *ratio* i *voluntas* (Kelly, 2002: 484). Neumann slijedi Weberovu raspravu o modernom pravu kao racionalnom formalizmu. Weber valjanost zakona u uvjetima modernosti logički izvodi iz apstraktnih normi. Te apstraktne norme moraju biti u skladu s logičkom ispravnošću unutar pravnog sistema, a za svoju osnovu moraju imati probabilističku pretpostavku da će je ljudi na kraju i uvažiti (Kelly, 2002: 484). Neumann dopunjuje Weberov koncept pravne racionalizacije svojevrsnom marksističkom preradom jer želi ostvariti radikalne i eksplicitno antikapitalističke društvene i ekonomske reforme, ali i zadržati sve vrline liberalnih općih pravnih normi. Smatra da društvena i ekonomska jednakost i klasično liberalni pravni modeli nisu međusobno samo kompatibilni nego su i potrebni jedni drugima (Kelly, 2002: 484). Trend napuštanja racionalnog prava koincidira s političkim usponom radničkih pokreta što izaziva sabotiranje rada

parlamenta. Prevlast parlamentarnog zakona napušta se u trenutku kada postaje jasno da bi u njemu predstavnici radništva mogli imati presudni utjecaj (Neumann, 1992: 41). Tako bi predstavnici radnika u parlamentu postali pokretači društvenih promjena. Prema Neumannu vladajućim političkim i ekonomskim klasama nije preostalo ništa drugo osim ponovnog fokusa na deformalizirano pravo (Kelly, 2002: 485). Drugačije rečeno, monopolisti su se počeli koristiti reakcionarnim prirodnim pravom kako bi nagrizli pozitivno pravo koje je štitilo konkurenciju i radničku klasu u usponu, a s potencijalom dubljih društvenih i ekonomskih promjena u slučaju kada bi predstavnici radnika zadobili presudan utjecaj u parlamentu (Morris, 2015, 219). Sam Weber je također uvidio taj trend (Kelly, 2002: 485). No on, za razliku od Neumanna, nije blagonaklono gledao na uspon radničke klase. Svoj konzervativan stav i antidemokratsku prirodu jasno je pokazao tvrdnjom da je njemačka radnička klasa nezrela za politiku i da se njemački proletarijat, u smislu političkog obrazovanja, ne može mjeriti s engleskim i francuskim primjerom čiji je status imperijalne sile doveo do korelacije interesa radničke klase i nacije (Kelly, 2012: 40-41). No, iracionalni trendovi dolaze 'odozgo', a ne 'odozdo' te služe interesima vladajuće klase. Cilj im je zaustaviti razvoj racionalnog procesa kojim bi se ponovno ispunili nužni uvjeti za provedbu vladavine prava utemeljenoj na općenitosti zakona. Neumann ističe da je partikularizam deformaliziranog zakona koristan monopolno-kapitalističkim elitama (Kelly, 2002: 485-486). Štoviše, Neumann inzistira na tome da je nacionalsocijalizam politički okvir koji sebi daje monopolni kapitalizam kako bi u potpunosti razvio svoje potencijale (Ribarević, 2015: 50).

3.1 Behemot kao opreka Levijatanu

I Levijatan i Behemot su u židovskoj eshatologiji bića kaosa. U političku teoriju uvodi ih Hobbes kako bi opisao dvije dijametralno suprotne društvene situacije u kojem se mogu naći individualne osobe. Tako u Hobbesovom *Levijatanu* po prvi puta nalazimo pojmovno određenje države kao simbola modernog političkog poretka zasnovanog na individualističkim premisama, suverenoj pravnoj vlasti i političkom predstavništvu. Levijatan postaje simbol države, odnosno pravnog poretka putem kojeg se ostvaruje mir, sigurnost i prosperitet. S druge strane, Behemot zadržava svoje izvorno značenje kao biće kaosa. Radi se o simbolu konstantne ugroženosti kojoj je izložen ljudski život te predstavlja negaciju logike trajnog prevladavanja prirodnog stanja rata u sklopu državnog uređenja (Ribarević, 2015: 51). Cilj je pokazati što to nacionalsocijalistički pokret čini proturacionalnim, protudemokratskim i protoliberalnim i zašto je Neumann u pravu kada ga opisuje kao stanje ne-države, kaosa, bezakonja i anarhije.

3.2 Proturacionalne, protudemokratske i protuliberalne karakteristike nacionalsocijalističkog pokreta

Bernard Bruneteau u svojoj knjizi *Totalitarizmi* govori o intelektualnim izvorima totalitarizama te spominje dvije skupine autora. U prvu skupinu autora ubraja one autore koji totalitarizam shvaćaju kao rezultat totalitarnog iskušenja u povijesti zapadne političke filozofije ili kao svojevrsnu repliku ideokratske tiranije koja na temelju spoznaje istine zatire pluralizam, dok u drugu skupinu ubraja one autore koji intelektualno izvorište totalitarizama pronalaze u različitim kritikama modernosti u 19. stoljeću (Ribarević, 2004 :154). Neumann bi odbacio ovako tumačenje. Kako bi opisali fenomen poput nacionalsocijalizma mi za to ne možemo upotrijebiti nijedno prijašnje političko mišljenje (Neumann, 2012: 399). Slično misli i Hannah Arendt kada kaže da nam nijedna od naših tradicionalnih pravnih, moralnih ili zdravorazumskih utilitarnih kategorija ne pomaže da shvatimo fenomen totalitarizma (Arendt, 2015: 447). Nacionalsocijalizam može imati određene sličnosti s apsolutističkim i kontrarevolucionarnim teorijama (pesimistički pogled na čovjekovu prirodu, odbacivanje uma, građanskih prava, jednakosti i samoodređenja naroda) no ipak sadrži određene značajke koje ga radikalno razlikuju od njih (Neumann, 2012: 401). Hobbes je iz pesimističkog pogleda na ljudsku prirodu izgradio racionalni sustav koji pruža mir i sigurnost. Burke je htio sačuvati temelje engleskog društva. De Meistre, Bonald i Donso Cortes su smatrali da suverenost pripada crkvi unutar koje bi čovjek postao istinski slobodan. K.L. von Heller priznaje arhaičnu feudalnu strukturu društva koju je nacionalsocijalizam u potpunosti uništio. Nacionalsocijalizam ljude smatra iracionalnima i nejednakima i to ga razdvaja i od najmanje racionalističkih teorija Sv. Augustina³ i Calvina⁴ (Neumann, 2012: 400-401). Nacionalsocijalizam koristi svaku moguću filozofiju za vršenje propagande i povećanje vlastite moći što mu omogućuje neprekidno nestrukturirano gibanje (Neumann, 2012: 402). Radi se o negaciji logike trajnog prevladavanja prirodnog stanja koje se odvija u državi (Ribarević. 2015: 51).

Nacionalsocijalizam nije spojiv niti s jednom racionalnom političkom teorijom i filozofijom niti s naukom koji političku moć izvodi iz ljudske volje ili čovjekovih potreba (Neumann, 2012: 403). To bi značilo da odbacuje sve one elemente i pretpostavke koje su kroz povijest vodile uspostavi *Rechtsstaata*. U zapadnoj tradiciji političkog mišljenja država je zadobila središnje mjesto kao dominantna institucija kojoj je povjeren nadzor nad općenitim interesima. Moć države nije usmjerena protiv prava pojedinaca, nego se radi o entitetu koji štiti interes cjeline

³ Za dobar teorijski prikaz te teme v. Fortin, E. Hilton (2006) U: *Povijest političke filozofije*: 119.-140.

⁴ Za dobar teorijski prikaz te teme v. Forrester, B. Duncan (2006) U: *Povijest političke filozofije*: 221.-248.

od posezanja partikularnih grupa. Njezina suverenost je u službi sigurnosti, poretka i jednakosti pred zakonom. Liberalni pravni sustav pretpostavlja korist individualnih prava nasuprot posezanju države, a racionalnost pravnog sistema zajamčena je općenitom formom zakona. Općenita forma zakona jamči minimum jednakosti i sigurnosti građana, predvidljivost državnih postupaka i neovisno sudstvo koje apstraktne norme općenitog zakona primjenjuje na konkretne slučajeve (Ribarević, 2015: 53). Nationalsocijalistički pokret u povijesnom slijedu događanja dolazi nakon uspostave države. Već su za vrijeme Weimara počele tendencije k ukidanju racionalnosti prava u trenutku kada je bilo realno za očekivati da će političke opcije koje predstavljaju interese radnika biti u prilici ugroziti interese vladajuće klase i monopolnog kapitalizma. U zakonodavstvo se uvode takozvane opće klauzule koje svojom neodređenošću omogućuju nacionalsocijalizmu da preuzme kontrolu nad pozitivnim pravom države (Neumann, 2012: 386). Nationalsocijalizam u potpunosti dokida općenitost zakona, a s njome i neovisnost sudstva, te zabranu retroaktivnosti zakona. Sudac je sveden na status policijskog službenika (Neumann, 2012: 386). S obzirom na to da je središnja točka nacionalsocijalističkog pokreta poricanje općenite forme zakona posljedično nema niti podjele vlasti. Odnosno, vlast je okarakterizirana kao jedinstvo vodstva (Neumann, 2012: 390).

Neumann je u svojoj analizi Behemota zadržao ideal o demokratskoj vladavini zakona, odnosno narodnoj vladavini koja stvara opće zakone. Nationalsocijalistički pokret potpuno uništava općenitu formu zakona, a time ukida i pravo kao takvo. Pravo postaje tehnika preobrazbe političke volje vođe u ustavnu stvarnost. Racionalni pojam prava zamjenjuje se decizionističkim pravom u kojemu sve što suverena vlast učini, ili kaže, postaje zakonom (Morris, 2015: 207). No, bez obzira na negaciju svih racionalnih dostignuća u svrhu zaštite pojedinca, Njemačka se u početnoj fazi nacionalsocijalističke vladavine još uvijek može smatrati državom u okviru koje je Pokret uspio koncentrirati cjelokupnu političku moć države i osloboditi je od bilo kakvih ograničenja u vršenju te moći. No, Hitler već 1934. godine napušta ideju o totalitarnoj državi (Ribarević, 2015: 52). U svojim govorima slijedi trodijelnu teoriju Carla Schmitta o odnosu pokreta, države, i naroda. Schmitt državu smatra 'političko-statičnim dijelom', pokret 'politički-aktivnim elementom', a narod nepolitičnom stranom koja se razvija pod zaštitom i u sjeni političkih odluka (Neumann, 2012: 58). U govoru iz 1935. godine sam Hitler Schmittovu teoriju interpretira na sljedeći način: zadaća je države da unutar postojećeg pravnog sistema nastavi upravljati državnim sistemom koji se povijesno razvio. Zadaća pokreta je usmjeravati čitavi ustroj prema uspostavi stabilne samoobnavljajuće i vječne ćelije za nacionalsocijalistički nauk dok s druge strane mora obrazovati narod za tu ideju. Takav

obrazovan narod mora cijeniti sve što pokret čini za njega (Neumann, 2012: 59). Jasno se vidi namjera da se Pokret stavi iznad države. No što bi značilo obrazovati narod? Ono je puka tehnika manipulacije masama u čijoj je osnovi teror (Ribarević, 2015: 55). Nadalje, Neumann navodi da se potpuna kontrola nad društvom postiže sljedećim metodama: načelom vođe kao kohezivnim faktorom koji ujedinjuje državu, partiju i narod, stroga hijerarhija društvenih organizacija, stvaranje stupnjevite elite, atomiziranje i izoliranje pojedinca i pretvaranjem kulture u propagandu (Ribarević, 2004: 105). Jedan od primjera pretvaranja kulture u propagandu jest odnos Pokreta prema slobodnom vremenu radnika. Slobodo vrijeme nespojivo je s nacionalsocijalizmom jer ono ostavlja prevelik dio čovjekovog privatnog života izvan kontrole. Nacionalsocijalistički kulturni program 'Snaga kroz radost' za zadaću je imao svesti dokolicu na puku dopunu rada (Neumann, 2012: 371-372). Ono je usko povezano s nacionalsocijalističkim načelom društvenog ustroja: „radnici se tjeraju u goleme organizacije u kojima uronjeni u mnoštvo, gube individualnost te zajedno marširaju, pjevaju i planinare, ali nikad zajedno ne misle“ (Neumann, 2012: 372). Pokret je itekako bio svjestan da njegovo daljnje amorfno kretanje ovisi o potpori masa. Naime, društvo je do određene mjere kroz povijesni proces bilo demokratizirano (sam Pokret je na vlast došao demokratskim putem), pa je i potpora puka bila nezaobilazna. No nacionalsocijalizam je institucionaliziranu demokraciju pretvorio u ceremonijalnu i magijsku demokraciju (Neumann, 2012: 404). Kao posljednjim elementom dominacije nad društvom i pojedincima nacionalsocijalistički pokret se koristio terorom kao osnovnim alatom svoje vladavine (Ribarević 2015: 55). Vladavina putem terora, voluntarističko donošenje odluka, nepredvidljivost postupaka, potreba za stalnim kretanjem, ukidanje pravne slobode, negacija individualnih prava, socijalizacija opasnosti su sve elementi koji potvrđuju tezu o stanju kaosa, bezakonja i anarhije. Ostaje nam pokazati kako je nacizam razorio i samu državu.

U ranijem dijelu teksta smo pokazali da Neumann karakteru države pridaje i elemente prava i elemente moći. Pošto je sam nacizam negacija racionalne forme prave, Neumann ga u tom smislu ne može poistovjetiti s državom. S druge strane ostaje otvoreno pitanje zadržava li nacizam karakter države barem u smislu koncentracije političke moći? Neumann je detektirao četiri različite skupine unutar nacionalsocijalističke strukture od kojih svaka funkcionira po načelu vodstva te imaju vlastitu zakonodavnu, upravnu i sudbenu funkciju. To su redom vojska, birokracija, industrija i partija. Navedene četiri instance međusobno koegzistiraju na temelju kompromisa. Postignuti kompromis ne trebaju biti izraženi nikakvim pravnim dokumentom niti je za njihovu primjenu nužno da budu institucionalizirani. Za daljnje djelovanje dovoljno je da

se četiri skupine međusobno usuglase o određenoj politici a dalje će je provoditi svaka skupina u okviru svog područja djelovanja. Tom načinu djelovanja logika države može biti samo smetnja u postizanju kompromisa i dominacije nad podvlaštenim klasama. U takvoj konstelaciji snaga Führerove odluke predstavljaju ishod kompromisa (Neumann, 2012: 407). Stoga se radi prije o bandi nego o državi u kojoj su četiri odvojena centra moći prisiljena na neprestano pogađanje (Ribarević, 2015: 56). Neumann zaključuje da vladajuća klasa nije homogena skupina te da ih na okupu ne drži ništa osim vladavine terora i straha da ih režim ne uništi. Njihovo jedinstvo temelji se na tlačenju i izrabljivanju, kako stranih zemalja, tako i njemačkog naroda. Zaključak je da Njemačka mora osvajati da bi četiri skupine mogle za sebe izvlačiti korist (Neumann, 2012: 343). Nacizam ne priznaje ni onaj dio Weberove definicije države kao političke zajednice unutar nekog područja (Weber, 2013: 184). Njemu treba neodređen prostor kako bi zadovoljio svoju unutarnju logiku funkcioniranja.

U pogledu imperijalističkog širenja industrija i partija imali su iste ciljeve (Neumann, 2012: 164). Neumann ističe da postoji intrinzična veza između visokoproduktivne monopolizirane njemačke industrije s teritorijalnim osvajanjima. Širenje političkog prostora pod vojnom i upravnom kontrolom Trećeg Reicha omogućuje monopoliziranoj industriji da u sve većoj mjeri iskorištava svoje potencijale i osigura sebi dodatne stope profite. Zauzvrat partija dobiva materijalnu osnovu za političku ekspanziju. Državu je razorilo savezništvo monopolnog kapitala s jedne strane i nacista s druge strane, a nacionalsocijalizam je onaj politički okvir koji za sebe zahtjeva monopolni kapitalizam da bi do kraja razvio svoje potencijale (Ribarević 2015: 57).

4 Demokratska i autoritarna država: sinteza moći i prava kroz pojam političke slobode

Kroz tekst smo nastojali pokazati da je sloboda ključna ideja političke teorije kod Franza Neumanna dok istovremeno moć predstavlja temeljnu politološku kategoriju. Pod utjecajem povijesnih događaja Neumann je u stanovitoj mjeri promijenio svoje koncepte, ali je u većoj mjeri ipak zadržao osnovnu misao. Njegova politička teorija i dalje priznaje čovjeka kao racionalno biće, a instituciju države kao produkt djelovanja ljudske volje u cilju ostvarenja potreba pojedinca i društva. Država, da bi jamčila sve ono što od nje pojedinac i društvo zahtijevaju, mora sebi osigurati status najviše moći. Nadalje, Neumann nije odustao od sociološke definicije suvereniteta koja u sebi sadrži elemente prava i moći. Neumann inzistira da: „suvremena politika još uvijek treba državne organe koji drže monopol nad instrumentima prisile (a pravo, za razliku od morala, još uvijek mora biti potkrijepljeno mogućnošću državne

sile), no on se nada da taj monopol može poprimiti znatno prihvatljiviji oblik nego u prošlosti, te država više ne bi trebala djelovati na način koji nije u skladu s općim pravnim normama ili iznad i protiv ustava kodificiranog formalnog prava“ (Kelly, 2002: 484). Neumann naglašava da ta država mora biti demokratska. Osim što smatra demokratske teorije prirodnog prava u cijelosti najistinitijima, Neumann samo u okviru demokratske države vidi potencijal za sintezu moći i prava. Tako novi pokušaj sinteze moći i prava predstavlja koncept političke slobode u okviru demokratske države. Politička sloboda je koncept koji vodi računa o tome da opasnosti po slobode pojedinaca dolaze i od države, ali i od samog društva. Vidimo da Neumann niti u tom pogledu nije napustio svoje početno stajalište. No, Neumann je promijenio svoju početnu poziciju tako što je istaknuo da kadgod prirodno-pravne doktrine izvode određene sisteme iz političkih i socijalnih postulata (bilo to privatno vlasništvo ili socijalizam) onda su one arbitrarne i samim time nevažeće (Neumann, 1992: 291). Politička sloboda sastoji se od tri elementa: pravnog, spoznajnog i voljnog, a njihova kombinacija moguća je jedino u okviru demokratske države. Preciznije, pravni element primjenjuje se na obranu sloboda od države, spoznajni na obranu od društva, a jedino jamstvo za slobodu jest čovjekovo djelovanje.

5 Pojam političke slobode

5.1 Pravni element političke slobode

Pojam pravne slobode produkt je liberalne teorije slobode kao slobode “od“. Radi se o teorijama koje nastoje ostvariti slobodu nasuprot prinude, prvenstveno od države. Ona se još opisuje kao negativna ili juristička sloboda. Pravna sloboda je ključni pojam svih konstitucionalističkih teorija koje stavljaju građanina u antagonistički odnos spram države. Takav stav za cilj ima iskazivanje prirodnih prava ljudi u pravnom sistemu države. Ljudska prava trebaju biti deklarirana u ustavima te potvrđena u pozitivnim zakonima. Navedeno za posljedicu ima to da država mora prilikom svake intervencije u slobode građanina dokazati svoje pravo na intervenciju. Pritom je jedini dokaz za to pozivanje na zakon, a samim zakonom je određena metoda kojom se dolazi do neke odluke (Neumann, 1992: 89). Što se tiče prirodnih prava, Neumann pokazuje realnu situaciju da ako ta prava trebaju imati određenu težinu, onda ona vrijede jedino ako su zaštićena pozitivnim pravom. Navedena misao nas vraća na početnu razinu razmatranja u kojoj se pojavljuje antagonistički odnos najviše moći i najvišeg prava (*right*). Neumann ponavlja iskaz iz ranije faze svog političko-teorijskog razmatranja. Taj iskaz vrijedi uvijek i svugdje, ali su Neumannov pristup problemu, i samo rješenje problema, ovaj put drugačiji. Neumann priznaje da liberalna racionalna politička misao nije samo puki format

razvoja specifične ideologije nego u sebi sadrži i svojevrsnu istinu sadržanoj u ideji o vladavini prava. Ona ne podrazumijeva samo specifične političke kontekste ili institucionalne strukture, već i pozivanje na transcendentne ideale koje svoju vrijednost ne izvode iz specifičnih društvenih uvjeta nego ih vrijedi slijediti bez obzira na društveni kontekst (Cotterrell, 1996: 459). Središnja točka vladavine prave je općenita forma zakona.

Neumann priznaje općenitoj formi zakona status racionalnog svjetovnog prirodnog prava (Moriss, 2015: 224). Postavlja se pitanje kako općenita forma zakona funkcionira na racionalan i moralan način i koji se pozitivni zaključci za čovjekovu slobodu iz nje izvlače? Naime, „logički promatrano, općost prava znači hipotetički sud države o budućem ponašanju pravnih subjekata, koji dolazi do izražaja u zakonodavnim odredbama ili *ratio decidendi* običajnog prava“ (Neumann, 1992: 90). Cilj je izbjeći donošenje individualnih mjera definiranjem budućeg ponašanja neograničenog broja slučajeva što automatski onemogućuje retroaktivno djelovanje zakona. Drugo, zakon mora biti što specifičnije određen kako bi se, koliko je to moguće, onemogućilo donošenje individualnih mjera. Treći je uvjet odvajanje zakonodavne i sudbene vlasti. Naime sudbena vlast bavi se konkretnim slučajevima i zato sudac ne smije stvarati zakon jer bi došlo do ozakonjivanja individualnih mjera. Ista stvar vrijedi i povratno. Zakonodavna vlast bi donosila individualne mjere po kojima bi se kasnije izricale sudske presude.

Nadalje, Neumann ističe da formalna općenitost zakona u okviru pojma političke slobode ima trojnu funkciju: moralnu, ekonomsku i političku. Moralna funkcija sastoji se u zaštiti minimalne jednakosti i sigurnosti svih građana tako što zakonodavac mora sve osobe i sve situacije razmatrati u apstraktnom smislu. Time sve građane razmatra kao ravnopravne s nemogućnošću diskriminatornog djelovanja. Ista karakteristika jamči i minimum sigurnosti u odnosu država/pojedinac jer svaki građanin zna za koji čin može, a za koji ne može biti kažnjen i u tom smislu je za njega djelovanje države predvidljivo. Taj minimalni etički zahtjev opetovano naglašava neovisnost sudstva. Sudac ne smije biti policajac. Ekonomska funkcija očituje se u tome što je općenit zakon racionalni instrument za uređivanje tržišnog natjecanja. Općenitost zakona čini tržište funkcionalnim tako što omogućava izračunljivost i predvidljivost postupaka pravnog i administrativnog aparata. Isti taj aparat jamči tržišnim akterima provedbu sklopljenih ugovora. No općost zakona korisna je samo u uvjetima savršene konkurencije. Politička funkcija pravnog elementa slobode svoj izraz zadobiva u formama vladavine prava i pravne države. Obje varijante prikrivaju stvarnu moć jer ljudi vladaju nad ljudima, a ne zakoni (Neumann: 1992: 93-95).

Povijest nam je pokazala da društveni život nije moguće regulirati samo putem opće zakonske norme već su za njegovu regulaciju potrebne i individualne mjere. Potaknut iskustvom jačanja monopolnog kapitalizma u vrijeme Weimarske Republike, Neumann ističe da je uspostava monopola izraz prevelikog fokusa liberalnih teorija na samu državu. Naime, dolasku nacionalsocijalističkog pokret na vlast prethodila je dominacija ekonomske moći nad političkom moći. Stoga zaključuje da je javni prostor nužno sačuvati od utjecaja ekonomske moći. Pokazalo se da država ne predstavlja jedinu opasnost za slobode pojedinca.

Prema Neumannu pravni je pojam slobode ključan, ali istovremeno i nedostatan. On je statičan i samim time konzervativan. Ustanovili smo da opasnost za slobodu pojedinca ne predstavlja samo država nego i društvo u kojem se akumulirala prevelika ekonomska moć manjeg broja ljudi. Stoga ne mora značiti da je veća uloga države opasnija za individualnu slobodu, a da pritom manja uloga države automatski znači i veću slobodu pojedinca. Kada bi bilo tako, onda bi bila nebitna forma državnog uređenja. Isto tako, zanemaruje se da sadržaj zakona može biti represivan. Sve navedeno pokazuje nam da je inzistiranje na pravnoj slobodi nedostavno za ozbiljenje političke slobode. Stoga je i sam Neumann morao pravni pojam slobode nadopuniti spoznajnim i voljnim elementom kako bi politička sloboda zadobila svoju puninu, te kako bi imala realnu šansu da u svojoj konstrukciji istinski pomiri pravo i moć, slobodu pojedinca i suverenitet države.

5.2 Spoznajni element političke slobode

Spoznajni element podrazumijeva racionalni uvid u prirodne procese, ljudsku psihologiju i povijesni proces s ciljem maksimalne realizacije potencijala čovjekove slobode u datom povijesnom trenutku (Ribarević, 2015: 55). Neumann opetovano ističe važnost razuma za ostvarenje čovjekove slobode. Spoznaja ima zadatak da smanji utjecaj straha na svakodnevni ljudski život i samim time na političke radnje i posljedice. Strah je individualni osjećaj koji zamračuje čovjekov um. Također, osijećati strah prirodno je svojstvo čovjeka, no spoznaja sebe i okoline nam pomaže da izbjegnemo njegov fatalni utjecaj. Tako je prvi korak u razvoju čovjekove slobode bila spoznaja prirodnih procesa, a napredak prirodnih znanosti i posljedično sve veće razumijevanje izvanjske prirode ne samo da su oslobodili čovjeka neracionalnog straha, nego su doveli do toga da se napredak znanja o prirodnim procesima koristi i za poboljšanje materijalnog života (Neumann, 1992: 107). Drugi važan utjecaj na oslobođenje ljudi od straha jest razvoj Spinozine psihologije koja po analogiji sa znanjem o izvanjskoj prirodi nastoji spoznati i unutarnju prirodu čovjeka. Fokus je na razumijevanju ljudskog duha jer slobodan je samo onaj čovjek koji živi u skladu s naredbama uma. Uvjet da se živi pod

naredbama uma jest spoznaja vlastitog duha što znači razumjeti i kontrolirati vlastite strasti (Neumann, 1992: 107).

Kako individualni osjećaj straha može prouzročiti katastrofalne političke posljedice? Za vrijeme velikih društvenih lomova, kada je ugrožena egzistencija velikog broja ljudi, strah intenzivira agresivne instinkte pojedinaca i pojačava potrebu za identifikacijom s ostatkom usamljenih pojedinaca što kratkoročno može pružiti lažni osjećaj sigurnosti u nesigurnim vremenima. Ta lažna sigurnost psihološko je stanje pojedinca koje dopušta razvoj procesa koji dovodi do zastrašujućeg gubitka slobode u totalitarizmima (Neumann, 1992: 107). Nationalsocijalistička propaganda i sam pokret s velikom uspjehom su iskoristili stanje loma unutar Weimarske Republike tako što su sigurnost usamljenom pojedincu ponudili, u početnoj fazi, u identifikaciji s pokretom, a na svom vrhuncu u identifikaciji s *Führerom*. Bez uspješne identifikacije mase i vođe nema ni uspješnog kolektiviziranja pojedinaca u masu (Neumann, 1992: 235). Da bi se održalo stanje kolektiviziranog pojedinca, koji neminovno nakon nekog vremena mora uvidjeti lažno stanje sigurnosti u kojem se našao, potreban je potpuni teror uvijek, svugdje i nad svima. Totalitarizam je stanje u kojem su prirodna znanost i psihologija u funkciji potlačivanja i terora kakav dosad nije zabilježen u ljudskoj povijesti. Stoga spoznajni element zahtijeva i treći korak u razumijevanju nužnosti. Kako bi spoznaja izvanjske i unutarnje prirode pridonijela ljudskoj slobodi potrebno je i razumijevanje povijesnih procesa. Giambattista Vico je prvi koji je povijesni proces shvatio kao čisto društveni proces što istovremeno znači da je povijest i inteligibilni proces, proces koji se može zahvatiti duhovnim znanjem ili umom. Hegel i Marx slažu se u tome da je sloboda spoznaja nužnosti; samo onaj koji razumije što se zbiva i zašto se nešto zbiva može biti slobodan (Neumann, 1992: 108). Za Neumanna zbiljska funkcija spoznajnog elementa jest u otkrivanju mogućnosti za ostvarivanje potencijala čovjekove slobode. Spoznaja nam omogućuje da ne robujemo starim frazama i kontekstima prošlih vremena. Isto tako nam omogućuje da ne postanemo robovima budućih vremena (Neumann, 1992: 108). Robovanju budućim vremenima vodi apsolutiziranje spoznaje. I nacistička i komunistička diktatura smatrale su da su otkrile skrivene istine u povijesnom procesu. Hannah Arendt vidi bit totalitarizama u njihovom kretanju prema navodnim istinama, a teror nad pojedincem i društvom predstavlja bit samog kretanja. U takvoj konstelaciji čovjekova sloboda predstavlja smetnju kretanju, a teror samo ubrzava ono što bi se ionako dogodilo (Arendt, 2015: 459-460.) Budući da je ono što čovjek može postići striktno vezano uz stupanj trenutnog društvenog razvoja onda i ozbiljenje slobode ne ovisi samo o čovjekovoj slobodnoj volji (Neumann, 1992: 108). Kako je pravno određenje slobode statično, a samo

društvo aktivno, naše nam razumijevanje povijesne situacije omogućava prilagođavanje pozitivnih zakona države novim društvenim realitetima (Neumann, 1992: 112).

Neumannova konstrukcija političke slobode ostaje nepotpuna ako se u obzir ne uzme i voljni element. Naime, totalitarni izazov nije nestao s rušenjem totalitarnih režima te je latentno prisutan u demokratskim državama koje se suočavaju s teškim političkim i socio-ekonomskim situacijama. U teškim društveni uvjetima građani mogu poželjeti odbaciti vlastitu političku odgovornost i zamijeniti je fiktivnom sigurnošću (Ribarević, 2002: 152). Ako slijedimo dosadašnju Neumanovu logiku, onda građani ne odbacuju samo političku odgovornost, nego i političku moć koja im je dana u demokratskoj državi.

5.3 Voljni element političke slobode

Neumann smatra da je jedino jamstvo očuvanja političke slobode čovjeka njegovo djelovanje (Ribarević, 2015 :55). Slično misli i Arendt kad kaže da samo djelovanjem čovjek potvrđuje pluralnu narav vlastite egzistencije (Ribarević, 2004: 103). Voljni element podrazumijeva aktivno prisvajanje političke moći od strane građana. Političko djelovanje građana koje jamči demokratska država ima potencijal onemogućavanja alijenacije političke moći i njezinog instrumentaliziranja u svrhu represije prema slobodama i pravima građana (Ribarević, 2015: 55). Stoga pravni i spoznajni element ne iscrpljuju cjelinu (Neumann, 1992: 113). Neumann formulira povezanost sva tri elementa političke slobode na sljedeći način: „pravo ograničuje političku vlast; spoznaja nam pokazuje put slobodi; čovjek može, međutim, postići slobodu samo vlastitim naporima“ (Neumann, 1992: 113). S druge strane, za političko djelovanje jednako je opasno ispoljavanje voljnog momenta bez spoznaje. Naime, puko inzistiranje na voljnom aspektu političke slobode može prouzročiti opasnu političku situaciju. Izjednačavanje političke slobode sa slobodnom voljom pojedinaca negira čovjekove obveze spram su-čovjeka i društva, ali i prinude povijesnog trenutka. Pravni element političke slobode sprječava da vlastitu volju potvrđujemo na račun drugog i da vlastito savršenstvo postizemo razaranjem tuđeg. Isto tako, naglašavanjem superiornosti političke akcije, bez obzira na povijesnu datost, upadamo u zamku utopijskog pučizma (Neumann, 1992: 114). Stajalište da čovjek puninu svoje slobode može ostvariti bilo kad i bilo gdje bez obzira na povijesno-društveni stupanj razvoja smatramo zavodljivim hrom koji nas dovodi u stanje političke opasnosti. Neumannova konstrukcija političke slobode nezamisliva je bez sva svoja tri elementa. Samo ispravno korištenje pravnog, spoznajnog i voljnog elementa dovodi do sinteze moći i prava u pojmu političke slobode. Neumannova koncepcija političke slobode ima potencijal za svoje ozbiljenje jedino unutar demokratske države.

6 Zaključak

Franz Neumann jedan je od autora čiji su teorijski uvidi u mnogočemu utjecali na političku teoriju. Njegov doprinos u razmatranju odnosa prava i moći kroz pojmove suvereniteta i slobode s vremenom su sve više utjecali na razvoj mladih znanstvenika. Iako je za svog života većim dijelom bio u sjeni drugih velikih autora, posthumno njegova dijela dobivaju sve više na značaju. Balansirajući između vlastite pravne ekspertize i zavidne sposobnosti za sociološke, ekonomske i politološke uvide stvorio je koherentnu ideju političke slobode. No, koncept političke slobode produkt je kasnije faze njegove političke misli. Da bi došao do nje, Neumann je morao proći kroz čitav niz značajnih povijesnih događaja koji su presudno utjecali na razvoj njegove teorije. Ono što je kroz čitavo razdoblje ostalo nepromijenjeno jest njegova želja za sintezom prava i moći u državi. Od samih početaka njegov mu je optimistički pogled na politiku zadao cilj da pomiri antagonistički odnos moći i prava. U radu smo nastojali prikazati kako je Neumann krenuo u jednom smjeru, ali je pod utjecajem povijesnih lomova promijenio taj smjer. Prvobitna sinteza zamišljena je u sklopu socijalističkog društva. Pod utjecajem Marxove sociologije on je sasvim jasno uvidio ideološki karakter buržoaske pravne države kao racionalne političke tvorevine buržoazije za čiju doktrinu nije potrebna demokracija (Morris, 2015: 206). Stoga je racionalizirajući element u građanskim političkim teorijama nastojao proširiti i na društvenu realnost s prijelaza s 19. na 20. stoljeće. Realnost životnih uvjeta i politički zahtjevi osviještene radničke klase morala se odraziti i unutar pozitivnog racionalnog pravnog sistema. Navedeno proširenje racionalnog momenta unutar pozitivnog prava rezultiralo bi uspostavom socijalističkog društva. No, dogodilo se upravo suprotno od onoga čemu se Neumann nadao.

Pokazali smo u tekstu da, ne samo da se proširenje racionalnog momenta, kako ga je Neumann prvobitno zamislio, nije dogodilo, nego je on potpuno zamijenjen decizionističkim pravom. Njemačka je pod vladavinom nacionalsocijalističkog pokreta bila primjer potpunog odumiranja prava, te je Njemačka pod Hitlerom postala sinonim za *Behemot*, stanje bezakonja, anarhije i kaosa. Drugačije rečeno, moć je progutala pravo i samu državu. Stoga nam je bilo bitno naglasiti trenutak u kojem Neumann priznaje građanskim političkim teorijama svojevrsni karakter istinske ideje koja nije puka ideologija. Ta ideja istine nalazi svoje mjesto u koncepciji njegove političke slobode unutar pravnog elementa. Još preciznije, u moralnoj funkciji pravnog određenja slobode. Također smo nastojali prikazati kako je Neumann bio svjestan opasnosti isključivog oslanjanja na negativno određenje slobode. Da bi se sloboda istinski realizirala unutar političke zajednice, pravna sloboda mora biti nadopunjena spoznajnim i voljnim elementom. Sva tri elementa, pravni, spoznajni i voljni čine pojam političke slobode. Politička

sloboda nije moguća bez sklada sva tri svoja elementa. Njihov sklad znači sintezu moći i prava, odnosno suvereniteta i slobode pojedinca unutar demokratske države. Država, kao institucija koja sebi pripisuje legitimna sredstva prisile, u demokratskim režimima prisilu ne koristi protiv sloboda i prava svojih građana nego u skladu s normativnim zahtjevima pozitivnog prava, a politička moć ostaje u rukama građana. Spoznaja obrazuje djelovanje ljudi. Neumannova spoznaja odgovara moći suđenja koju Arendt smješta između mišljenja i djelovanja⁵. I spoznaja i moć suđenja svoju punu istinitost mogu zadobiti unutar demokratskog državnog uređenja. Potpora demokratskom režimu ovisi o djelotvornom funkcioniranju vladavine zakona, fleksibilnosti političke organizacije u odnosu na nove probleme, te odgoju svojih građana (Neumann, 1992: 115).

Neumann nije tvrdio da je s njegovom teorijom povijest završila. Uvidio je brojne problematične trendove u suvremenom svijetu za političku slobodu i opstojnost vlastite teorije. Tako je jedan od najvećih problema apolitični stav suvremenog čovjeka spram politike. Neumann nam prikazuje tri moguća razloga za apolitičnost čovjeka od kojih je najopasniji onaj u kojem se politika odbacuje radi osjećaja nemoći da se išta može promijeniti. Time čovjek postaje otuđen od vlastite društveno uvjetovane biti budući da se ona aktualizira u njegovom političkom životu (Sućeska, 2010: 55). Način funkcioniranja suvremenog svijeta i politike iziskuje sve veću upotrebu individualnih mjera za reguliranje društvenog realiteta. Sigurnost nije osigurana općim zakonima nego *ad hoc* regulatornim odgovorima na probleme⁶. Takvim načinom funkcioniranja smatramo da su individualne slobode i prava u latentnoj opasnosti ako suvremeni čovjek u potpunosti digne ruke od politike. Ideal vladavine prava može preživjeti suvremene izazove samo uz osviještenog političkog građanina. Pritom nije ključno da kao pojedinci direktno sudjelujemo u donošenju odluka, nego da kao demokratsko društvo koristimo svoju političku moć kako bi vladajući donosili politički odgovorne odluke.

⁵ Ribarević, L (2004) Potencijali političkog i radikalno Zlo totalitarizama (izazovi političkog mišljenja Hannah Arendt): 103.

⁶ Cotterrell kreativno opisuje način funkcioniranja u suvremenom svijetu; jezgra (opća pravna norma) je postala periferija, a periferija (regulacija) je postala jezgra pravnog sistema (Cotterrell, 1996: 462).

Literatura

Neumann, Franz (2002) *Vladavina prava: politička teorija i pravni sistem u modernom društvu*. Beograd: Filip Višnjić.

Neumann, Franz (2012) *Behemot: struktura i praksa nacionalsocijalizma 1933-1944*. Zagreb: Disput.

Franz, Neumann (1992) *Demokratska i autoritarna država: Studije o političkoj i pravnoj teoriji*. Zagreb: Naprijed-

Jay, Martin (2002) *Predgovor* (U: Neumann, Franz *Vladavina prava: politička teorija i pravni sistem u modernom društvu*). Beograd: Filip Višnjić

Kettler, David i Wheatland, Thomas (2019) *Learning from Franz L. Neumann: Law, Theory and the Brute Facts of Political Life*. London: Anthem Press.

Moriss, G. Douglas (2015) *Write and Resist: Ernst Freankel and Franz Neumann on the Role of Natural Law in Fighting Nazi Tyranny*. *Duke University Press*: (197-230).

Kelly, Duncan (2002) *Rethinking Franz Neumann's Route to "Behemot"*. *History of Political Thought* 23(3): 458-496.

Kelly, Duncan (2012) *Unmasking the 'personality' of the of the state-Max Weber Staatsrechtslehre, and the modern state* (U: *The State of the Political: Conceptions of Politics and the State in the Thought of Max Weber, Carl Schmitt, and Franz Neumann*) *Oxford University Press*: 1-74.

Picq, Jean (2014) *Povijest države u Europi*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.

Arendt, Hannah (2015) *Izvori totalitarizama*. Zagreb: Disput.

Weber, Max (2013) *Vlast i politika*. Zagreb: Jesenski i Turk.

Holton, E. James (2006) *Ciceron* (U: Strauss, L i Cropsey, J: *Povijest političke filozofije*: 103.-117.). Zagreb: Golden marketing- Tehnička knjiga.

Fortin, L. Ernest (2006) *Sv. Augustin* (U: Strauss, L i Cropsey, J: *Povijest političke filozofije*: 119.-140.). Zagreb: Golden marketing- Tehnička knjiga.

Forrester, B. Duncan (2006) *Martin Luther/ Jean Calvin* (U: Strauss, L i Cropsey, J: *Povijest političke filozofije*: 220.-248.). Zagreb: Golden marketing- Tehnička knjiga.

Sučeska, Alen (2008) Osjećaj političke suvišnosti i evolucija zla. Diskrepancija: *studentski časopis za društveno-humanističke teme* 14(15): 49-59

Ribarević, Luka (2004) Potencijali političkog i radikalno Zlo totalitarizama (izazovi političkog mišljenja Hannah Arendt. *Politička Misao* 41(2): 103-116.

Ribarević, Luka (2015) Njemački nacional-socijalizam: napredak Behemota ili radikalno zlo? (U: Badovinac, T i Lalović, D: Neofašizam- korijeni, oblici, sadržaji). Zagreb: *Društvo Povijest izvan mitova*: str. 49-82

Ribarević, Luka (2004) Bernard Bruneteau: Totalitarizmi. *Politička misao* 41(1): 138-154

Gough, J.W. (1957) *The Social Contract: A Critical Study of its Development*. Oxford University Press: London

Pisker, Barbara (2022) *Kritička pravna teorija: izvori, značajke i dosezi*. Veleučilište u Požegi: Požega

Cotterrell, Roger (1996) The Rule of Law in Transition: Revisiting Franz Neumann's Sociology of Legality. *SAGE Publications* 5(4): 451-470

Filip Šimić

Pravo i moć u političkoj teoriji Franza Neumanna

Sažetak

Pojmovi moći i prava i njihov odnos glavni je problemski sklop u radovima Franza Neumanna. Kao politički teoretičar i pravnik, Neumann razmatra međuodnos prava i moći. Tema ovog rada vezana je upravo za odnos prava i moći u političkoj teoriji Franza Neumanna. Preciznije rečeno, prateći kronološki njegovu političku misao, pokazujemo da je Neumann otpočetak bio predan ideji da je pravo i moć moguće konvergirati unutar iste političke zajednice. Na nama je da u radu pokažemo kako je od teorijskog ishodišta u kojem se pravo i moć načelno međusobno suprotstavljaju došao do njihove sinteze posredstvom pojma političke slobode.

Ključne riječi: moć, pravo, demokracija, totalitarizam, suverenost, politička sloboda

Filip Šimić

Law and Power in Franz Neumann's Political Theory

Summary

The concepts of power and law, and their relationship, form the central focus of Franz Neumann's works. As a political theorist and jurist, Neumann examines the interplay between law and power. This paper specifically explores the relationship between law and power in the political theory of Franz Neumann. By tracing the evolution of his political thought chronologically, we demonstrate that Neumann was consistently devoted to the idea that law and power could converge within the same political community. Our objective is to illustrate how, from a theoretical standpoint in which law and power are initially presented as opposing forces, Neumann arrives at their synthesis through the concept of political freedom.

Keywords: power, law, democracy, totalitarianism, sovereignty, political freedom